

NOVO ROĐENJE ODOZGOR (IV 3,1-12) U KONTEKSTU ISUSOVE OTVORENE ANTROPOLOGIJE

Arkadiusz KRASICKI

Sveučilište u Zadru, Teološko-katehetski odjel

Franje Tuđmana 24i, 23 000 Zadar

akrasicki@unizd.hr

Sažetak

Pojam »novog rođenja« u Iv 3,5 često se rabi u biblijskoj teologiji i predmet je egzegetsko-hermeneutičkih istraživanja. U kontekstu Isusove otvorene antropologije »novo rođenje odozgor« postaje još više očitijim znakom nadnaravne Božje intervencije u životu ne samo Nikodema nego i svakog čovjeka. U susretu Isusa i Nikodema Isus objašnjava Nikodemu – čovjeku i farizeju – put spasenja koji zahtijeva njegovu vjeru. Mnogi interpretatori tog odlomka vide u djelovanju Duha Svetoga i u »rađanju iz vode« sakrament krštenja. Iako evanđelist rabi tehniku nesporazuma i prekida dijaloške komunikacije unutar kompozicije, ipak Isus s ljubavlju pristupa predstavniku religijskih oponenta i navješćuje mu put k Božjem kraljevstvu u koje se ulazi na nov način – po milosti odozgor.

Ključne riječi: Isus, Nikodem, »novo rođenje odozgor«, vjera, krštenje, Duh.

Uvod

Teško je govoriti o stvarnosti koja se nije proživjela. »Novo rođenje odozgor« u ustima Isusa iz Nazareta postaje izazovnim izrazom za Nikodema, iskusnog farizeja. Ivanovska tema »novog rođenja« (Iv 3,5) trajni je egzegetski i hermeneutički izazov. Što je zapravo to »novo rođenje odozgor« i kako se ono zbiva? Nikodemovo pitanje i čuđenje nije izgubilo na aktualnosti i poziva nas na uvijek nova čitanja. Ukazujući na Isusov odgovor, važno je skrenuti pozornost i na njegov pristup čovjeku. U ovom članku promotrit ćemo i tu dimenziju koju prepoznamo kao Isusovu otvorenu antropologiju.

U radu ćemo se služiti povijesno-kritičkom analizom, odnosno metodama tekstualne i literarne kritike.

Rad je strukturiran u četiri cjeline. U prvoj se cjelini govori općenito o otvorenoj antropologiji. U drugoj se ističu literalni problemi. U trećoj se egzegetski analizira i sintetizira problematika »novoga rođenja«. U četvrtoj cjelini govori se o otvorenoj antropologiji u kontekstu »novoga rođenja«, o kojem je Isus govorio Nikodemu.

Cilj je ovog rada ponuditi proširenu interpretaciju poima »novog rođenja« u kontekstu otvorene antropologije, koju u susretu s Nikodemom zastupa Isus.

1. Isusova otvorena antropologija

Biblijska antropologija Novoga zavjeta postaje potpuno shvatljiva kroz promatranje lika Isusa Krista. S obzirom na to da Isus čini sve novo (usp. Otk 21,5) nastaje novi poredak u komunikaciji Boga s čovjekom. Bog se po Isusu Kristu obraća čovjeku, komunicira s njim, pokazuje mu put spasenja ukazujući na Božju milost i vjeru koju traži od čovjeka.

Uzimajući u obzir isključivo Ivanovo evanđelje, zapaža se posebnost pristupa likovima koji dolaze Isusu ili koje on susreće na putu kao pojedince ili cijelu grupu. U oko upada i u srce ulazi ljepota tih susreta. U njima Isus preuzima glavnu riječ jer on dobro pozna što se događa u ljudskom srcu (usp. Iv 2,25).

Posebnosti i značajke Ivanova evanđelja ne udaljuju se od otvorene antropologije Isusa Krista u sinoptičkim evanđeljima. Dapače, dojam je da su ivanovski susreti obojeni zreloom ljubavi onoga koji je sama ljubav (usp. 1 Iv 4,16). Susreti Isusa s ljudima tijekom obiteljskih slavlja (usp. Iv 2,1-11) ili osobni susreti s pojedinim ljudima, kao što su susreti s prvim učenicima (usp. Iv 1,35-51), Nikodemom (usp. Iv 3,1-21), Samarijankom (usp. Iv 4,1-54), farizejima i Židovima (usp. Iv 4,1-5; 6,22-71; 7,37s.; 8,12-59) imaju svoje značenje. U svakom od njih Isus objavljuje svoje božansko poslanje, ali i pojašnjava nauk o spasenju. U svakom slučaju, sve što se ostvarilo u Isusovoj osobi izneseno je u njegovu nauku.

Ono što razlikuje Ivana od ostalih evanđelista u opisu susreta ljudi s Isusom jest tehnika nesporazuma. No, ona nema negativne konotacije. Isusov susret s ljudima uvijek iznova ukazuje na to da susret s drugom osobom postaje prilika za ljubav. Ta se ljubav ostvarila u Isusu iz Nazareta kao putokaz nove otvorene biblijske antropologije.¹ Isusova nova antropologija ili otvore-

¹ Otvorena antropologija Isusa iz Nazareta vrlo je zanimljiva kao obrada višeslojne mogućnosti sagledavanja Mesije, koji unosi potpunu novu dimenziju u svijet. Antropološka novost pretpostavljaće i novog čovjeka. Štoviše, i novo rođenje na putu k spasenju.

na antropologija pretpostavlja novu antropologiju čovjeka. Ljubav zahtijeva novo rođenje čovjeka na duhovan način. Poziv je upućen svakom čovjeku i pretpostavlja potpunu slobodu, bilo Isusova sugovornika bilo čitatelja Ivanova evanđelja.²

Za razliku od drugih židovskih sljedbi, »čistih« i »pravednih«, Isus se jednostavno druži s grešnicima i carinicima (usp. Mt 9,9-13). On nikoga ne odbacuje, nego ide ususret ljudima bez obzira na to kakvi su oni. To ukazuje na široku teološku i antropološku podlogu: »Božje stvoriteljsko djelo u kojem se nalaze svi ljudi bez obzira kakvi bili. Oni su Božja stvorenja, grešni, ograničeni, slabi, ali utoliko više trebaju Božju ljubav kao konkretnu skrb i ljubav koja ih jedina može spasiti.«³

U susretima s ljudima Isus je opraštao grijehе i navješćivao kako Božja ljubav ne isključuje niti jedno njegovo biće. Ozdravljao je ljude, osobito one čije su bolesti upućivale na bolesti osjetila komunikacije. Odgovor čovjeka na Isusovu otvorenu antropologiju je duboka vjera. Upravo ona približava čovjeka Božjem kraljevstvu.⁴

Dosad smo rekli da je najveća značajka nove antropologije, koja se potpuno obistinila u životu i djelu Isusa iz Nazareta, ljubav te osobito pristup svakom čovjeku, a posebno grešniku. Zauzvrat Isus traži vjeru. No, imajući na umu *novu* rođenje, moramo progovoriti o pojedinim značajkama nove antropologije.

2. Literarna analiza

2.1. Kritika teksta

¹Ἦν δὲ ἄνθρωπος ἐκ τῶν Φαρισαίων, Νικόδημος ὄνομα αὐτῶ, ἄρχων τῶν Ἰουδαίων· οὗτος ἦλθεν πρὸς αὐτὸν νυκτὸς καὶ εἶπεν αὐτῶ· ῥαββί, οἶδαμεν ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος· οὐδεὶς γὰρ δύναται ταῦτα τὰ σημεῖα ποιεῖν ἃ σὺ ποιεῖς, ἐὰν μὴ ἦ ὁ θεὸς μετ’ αὐτοῦ.

³ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῶ· ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μὴ τις γεννηθῆ ἄνωθεν, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ.

Izniman doprinos istraživanju Isusove otvorene antropologije prema ljudima dao je Božo Lujčić. Sam je naslov *Isusova otvorena antropologija* nastao tijekom istraživanja i oblikovanja predavanja. Usp. Božo LUJČIĆ, *Isusova otvorena antropologija*, Zagreb, 2005., 7.

² Usp. *Isto*, 8.

³ Usp. *Isto*, 430.

⁴ Usp. *Isto*, 430–434.

⁴λέγει πρὸς αὐτὸν [ὁ] Νικόδημος· πῶς δύναται ἄνθρωπος γεννηθῆναι γέρων ὢν; μὴ δύναται εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ δεύτερον εἰσελθεῖν καὶ γεννηθῆναι;

⁵ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μὴ τις γεννηθῆ ἔξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ.

⁶τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστίν, καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος πνευμά ἐστιν.

⁷μὴ θαυμάσης ὅτι εἶπόν σοι· δεῖ ὑμᾶς γεννηθῆναι ἄνωθεν.

⁸τὸ πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει· οὕτως ἐστὶν πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ πνεύματος.

⁹ἀπεκρίθη Νικόδημος καὶ εἶπεν αὐτῷ· πῶς δύναται ταῦτα γενέσθαι;

¹⁰ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ· σὺ εἶ ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ταῦτα οὐ γινώσκεις;

¹¹ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι ὅτι ὁ οἶδαμεν λαλοῦμεν καὶ ὁ ἑωράκαμεν μαρτυροῦμεν, καὶ τὴν μαρτυρίαν ἡμῶν οὐ λαμβάνετε.

¹²εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς ἐὰν εἴπω ὑμῖν τὰ ἐπουράνια πιστεύσετε;

¹Bijaše među farizejima čovjek imenom Nikodem, ugledan Židov.

²On dođe Isusu obnoć i reče mu: »Rabbi, znamo da si od Boga došao kao učitelj jer nitko ne može činiti znamenja kakva ti činiš ako Bog nije s njime.«

³Odgovori mu Isus: »Zaista, zaista, kažem ti: tko se ne rodi nanovo, odozgor, ne može vidjeti kraljevstva Božjega!«

⁴Kaže mu Nikodem: »Kako se čovjek može roditi kad je star? Zar može po drugi put ući u utrobu majke svoje i roditi se?«

⁵Odgovori Isus: »Zaista, zaista, kažem ti ako se tko ne rodi iz vode i Duha, ne može ući u kraljevstvo Božje.

⁶Što je od tijela rođeno, tijelo je; i što je od Duha rođeno, duh je.

⁷Ne čudi se što ti rekoh: 'Trebalo da se rodite nanovo, odozgor.'

⁸Vjetar puše gdje hoće; čuješ mu šum, a ne znaš odakle dolazi i kamo ide. Tako je sa svakim, koji je rođen od Duha.«

⁹Upita ga Nikodem: »Kako se to može zbiti?«

¹⁰Odgovori mu Isus: »Ti si učitelj u Izraelu pa to da ne razumiješ?«

¹¹Zaista, zaista, kažem ti: govorimo što znamo, svjedočimo za ono što vidjemo, ali svjedočanstva našega ne primete.

¹²Ako vam rekoh zemaljsko pa ne vjerujete, kako ćete vjerovati kad vam budem govorio nebesko?

U nastavku uvoda nema posebnih promjena u tekstu. Praktički sve do r. 3 nema drugih inačica osim u 3,3.4.5. No i one su manjeg značenja. Riječ je prije svega o ispuštanju ili dodavanju člana ispred vlastitih imena Isusa i Nikodema. Spomenute stilske razlike ipak ne utječu toliko na prijevod ili pak na teološko promišljanje.

Primjećujemo da je najveći problem s inačicama. Prva se nalazi u 3,4. Uz izmjenu redosljeda riječi u izrazu ἄνθρωπος γεννηθῆναι γέρων ὄν (samo P⁶⁶ i κ),⁵ dolazi do uvođenja priloga ἄνωθεν iz r. 3. Takav zapis potvrđuje Isusov izričaj iz prethodnoga retka. Ta je inačica potvrđena u malobrojnim grčkim tekstovima (H28) i u nekim latinskim prijevodima (aur f) i zato ne može biti prihvaćena, ali može biti shvaćena kao naznaka i poveznica s mišlju iz prethodnoga retka.⁶

Već se na početku u 3,5 ime Ἰησοῦς spominje samo u nekim kodeksima i manuskriptima (B L N 063 f¹³33.1010 14.24). No, pojavljuje se još jedna inačica koja prevodi grčki γεννηθῆναι latinskim *renatus*, a nalazi se samo u latinskim kodeksima (Orlat). Tepert smatra da se i ona »ne može prihvatiti, ali pokazuje sličnost s izrazom δεῖ ὑμᾶς γεννηθῆναι ἄνωθεν iz r. 7«⁷. Najproblematičnije i najspornije mjesto ipak se nalazi u 3,5. Na tu temu ima jako puno komentara i mišljenja. U ovom retku nailazimo na inačicu posvjedočenu u jednom važnom rukopisu Vulgate te kod Origena (vg^{ms}; Or^{pt}), ali bez potvrde u grčkim tekstovima, koji ispuštaju riječi *aqua et* (ὕδατος καὶ). U nastavku rečenice nailazimo na još jedno problematično mjesto. Riječ je o zamjeni riječi. Samo u nekim kodeksima (κ* pc aur ff 1241) umjesto εἰσελεθεῖν εἰς nalazimo glagol ἰδεῖν. Pretpostavlja se da je to paralela s r. 3,3 (... ἐὰν μὴ τις γεννηθῆναι ἄνωθεν, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ ≈ ἐὰν μὴ τις γεννηθῆναι ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελεθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ). To bi također potvrđivala zamjena umetnutih riječi τοῦ θεοῦ umjesto kojih se pojavljuje τὸν οὐρανὸν (κ* 245 291 472 0141 1009 l²⁶, kao i rani oci Hipp Or^{lat}). Bruce M. Metzger vidi u tome zahvat redaktora, koji su to učinili vjerojatno po uzoru na riječi iz Matejeva evanđelja.⁸

⁵ Prema kritičkom izdanju *Novum Testamentum Graece et Latine*, Erwin Nestle – Kurt Aland (ur.), Stuttgart, ³1983., nailazimo na ostala kritička mjesta u sljedećim kodeksima: B L N W^s Θ Ψ 050.28.1010 pm kao i P⁷⁵.

⁶ Iako većina grčkih rukopisa ne sadrži inačice priloga ἄνωθεν, u pojedinim prijevodima primjećujemo da se ipak koristi izričaj priloga u drugoj formi: ponovno, drugi put. Zato smatramo neophodnim prikazati više prijevoda u svrhu usporedbe.

⁷ Darko TEPERT, *Glagol vjerovati* u Iv 3,1-21, u: Mario CIFRAK (ur.), *O Kraljevstvu nebeskom – novo i staro*, Zagreb, 2001., 162.

⁸ Usp. Bruce M. METZGER, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, London – New York, 1975., 174. Također usp. Mt 19,24.

U r. 8 (malobrojni rukopisi 8 VL sy^{s,c}) prije izraza τοῦ πνεύματος dodaju τοῦ ὕδατος. Također se i u ovom slučaju može sumnjati na harmoničnu povezanost s 3,5.⁹ Sljedeća inačica dolazi do izražaja tek u 3,12. Zamjenjuje futur indikativ aktivni πιστεύετε prezentom πιστεύετε. Prisutna je u P⁷⁵ i slabo potvrđena u drugim rukopisima (050.083 pc).¹⁰

Zbog inačica i duplog smisla izraza »novog rođenja odozgor« vidljive su razlike u prijevodima osobito u r. 3: roditi se nanovo, odozgor, preporoditi se, roditi se opet; r. 5: preporoditi se vodom i Duhom Svetim, roditi se vodom i Duhom, roditi iz vode i Duha, roditi se od vode i Duha.

Kritika teksta ukazuje na različite mogućnosti prijevoda. Mi ćemo se prikloniti učestalij sintagmi »novo rođenje odozgor«. To je glavna tema odlomka. U ivanovskoj kompoziciji postoje dva glavna lika dijaloga: Isus i Nikodem.

2.2. Kontekst

Isusov govor o *novom rođenju* dio je veće cjeline trećeg poglavlja Ivanova evanđelja. Zbog antropološkog sagledavanja, odredit ćemo mikro kontekst do 3,1-21. Međutim, odabrat ćemo retke koji najviše pridonose ideji novog rođenja u kontekstu Isusove otvorene antropologije. Usredotočujemo se stoga na odlomak Iv 3,1-12.¹¹

Odlomak se nalazi unutar inkluzije Iv 2,1 i 4,46, koju određuje geografska oznaka mjesta: Kana Galilejska. Sve odlomke unutar tog konteksta povezuje ista tema: potraga za vjerom, odnosno spasenjem i to vrlo često uz simboličko značenje vode.

2.3. Struktura i tema Iv 3,1-12

Odlučujemo se za sljedeću podjelu teksta, uvažavajući jedno od mnogih rješenja koje predlaže Darko Tepert¹²:

⁹ Usp. Lech STACHOWIAK, *Ewangelia według św. Jana*, Poznań – Warszawa, 1975., 161.

¹⁰ Usp. Arkadiusz KRASICKI, *Rođenje iz vode i Duha (usp. Iv 3,3-8) – egzegeza i učinci kod F. Porscha i F. Libermanna*, Zagreb, 2017., 51.

¹¹ Usp. *Isto*, 51. Ne namjeravamo ovdje predstavljati sve hipoteze raščlambe perikope Iv 3,1-21. Postoje više različitih mišljenja koja se ne mogu objediniti. Gledajući karakter ovog rada, ostajemo uz raščlambu koju smo predstavili u prethodnom istraživanju. Prema tome, ostajemo u dijelu s konstrukcijom dijaloga koji je vrlo specifičan za autora Četvrtog evanđelja, a pojedinim dijelovima dajemo naslove: Novo rođenje odozgor (3,3-4); Rođenje iz vode i Duha (3,5-8); Vjera u Isusovo poslanje i svjedočanstvo (3,9-12).

¹² Usp. Darko TEPERT, *Glagol vjerovati u Iv 3,1-21*, 161.

Uvodni dio (2,23 – 3,2)

Geografski i vremenski kontekst. Razlog vjere u Isusa (2,23-25)

Predstavljanje Nikodema (3,1)

Poticaj za dijalog i monolog (3,2)

Dijalog (3,3-12)

Novo rođenje odozgor (3,3-4)

Rođenje iz vode i Duha (3,5-8)

Vjera u Isusovo poslanje i svjedočanstvo (3,9-12)

Primjećujemo da je kompozicija 2,23 – 3,12 u kontekstu ostalih redaka sve do retka 21 građena u formi trostruke tematski rastuće spirale. Možemo istaknuti tri glavna dijela: uvod, dijalog i monolog.¹³ U dijalogu nalazimo antitezu: noć (3,2) – svjetlost (3,19). U tomu možemo pronaći paralelizme s Ivanovim Prologom u kojem Isus sebe naziva svjetlom (1,9). U tom slučaju, Nikodem dolazi k Svjetlu. Nikodem je učitelj (3, 1), koji dolazi Učitelju (3,3). On sam sve shvaća na čisto ljudskoj i zemaljskoj razini, a Isus mu govori o nebeskoj stvarnosti (3,10-11). U dijalogu primjećujemo također antropološki dualizam (tijelo – duh) te kozmološki dualizam (zemaljska stvarnost – nebeska stvarnost 3,12).¹⁴

Dijalog u prvom dijelu određuje također i književnu tehniku koju prepoznajemo kao dijalog. U Ivanovu evanđelju postoji više tematskih susreta koji definiraju pojedine teološke teme.¹⁵

Razlikujemo također tri govora poznata kao objaviteljski govori, koji počinju od izraza ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι (3,3.5.11). To je indicacija u odnosu na sadržaj koji slijedi u Isusovu govoru. Uviđamo također, vrlo tipično za Ivana, pojavu postupnog dolaska do srži prikaza. Svaki sljedeći dio objašnjava prethodni. Tako autor oblikuje čitatelja i ističe temu perikope.

Uz određeni kontekst (2,23 – 3,2) u prvom dijelu dijaloga (rr. 3-4) Isus govori Nikodemu o »novom rođenju odozgor«. Višestruka mogućnost prijevoda ἄνωθεν sugerira više mogućih prijevoda: »ponovno, novo, odozgor« U drugom djelu Isus pojašnjava način »novog rođenja« ili »rođenja odozgor«. To je »rođenje iz vode i Duha« (3,5-8). Između r. 3 i 5 primjećujemo paralelizam (3 ~ 5). Treći dio govori o »vjeri u Isusovo poslanje i svjedočanstvo« (3,9-12). Premda se može reći da dijalog traje do r. 10, smatramo da on ipak završava tek u r. 12.

¹³ Taj dio izostavljamo.

¹⁴ Usp. Stanisław MĘDALA, *Chrytologia Ewangelii św. Jana*, Kraków, 1993., 295.

¹⁵ Usp. Arkadiusz KRASICKI, *Rođenje iz vode i Duha (usp. Iv 3,3-8) – egzegeza i učinci kod F. Porscha i F. Libermannia*, 65–67.

Možemo zaključiti da se u istraživanoj perikopi zbog čestog ponavljanog izraza γεννηθῆ ἄνωθεν ističe tema novog rođenja. Egzegeza tog odlomka omogućit će bolje razumijevanje toga pojma u kontekstu Isusove nove otvorene antropologije. U tom susretu Isus je otvoren prema čovjeku Nikodemu (ἄνθρωπος Νικόδημος).

3. Novo rođenje

3.1. Nikodem

Rezultati povijesno-kritičke analize polazište su za teološku interpretaciju teksta, koju započinjemo naratološkom (narativnom) analizom Nikodemove uloge i karaktera.¹⁶ Nikodemova osoba ovijena je dvosmislenošću i tajnom. Sagledat ćemo proces Nikodemova približavanja Isusu. S druge pak strane pozornost želimo usmjeriti prema Isusu i njegovoj otvorenoj antropologiji usmjerenoj na Nikodema.

Prvi put se Nikodem predstavlja u 3,1 u kojem se govori o »čovjeku« (ἄνθρωπος) – Nikodemu koji je bio farizej ili jedan od farizeja, prema izvorniku (ἐκ τῶν Φαρισαίων), te ugledni Židov, član Velikoga vijeća (ἄρχων τῶν Ἰουδαίων) i učitelj r. 10 (ὁ διδάσκαλος). Tu svaka riječ ima svoju simboliku.¹⁷ Lik Nikodema pojavljuje se također i na drugim mjestima Četvrtog evanđelja. Ime Nikodem spominje se tri puta u istraživanom segmentu (3,1.4.9). Nikodema susrećemo također i u 7,50 u kontekstu rasprave među glavarima i farizejima o Isusovu podrijetlu te u 19,39, kada je Nikodem došao na Isusov ukop. Sinoptička evanđelja ne spominju Nikodemovo ime.

Uzimajući u obzir izraz »čovjek« (ἄνθρωπος), možemo se vratiti na r. 2,25, koji kaže da je Isus »dobro znao što je u čovjeku«.¹⁸ Isus gleda u ljudsko srce. On sada gleda u Nikodemovo srce i dobro zna što je u tom čovjeku koji stoji ispred njega. Isus očekuje od njega vjeru. Stoga je moguće pridružiti Nikodema mnogima koji »povjerovali su u njegovo ime promatrajući znamenja koja je činio« (2,23). Prema rečenom možemo postaviti hipotezu da Nikodem ima svoju posebnu ulogu u govoru o novom rođenju odozgor. Christine Renouard zapaža da autor Četvrtog evanđelja uvodi Nikodema na pozornicu susreta

¹⁶ Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije. Komentar Papina govora i dokumenta Biblijske komisije Tumačenje Biblije u Crkvi*, Zagreb, 2005., 117.

¹⁷ Smatramo da početna indikacija o »čovjeku« dopušta malo dublje sagledavanje antropološke dimenzije Isusova pristupa Nikodemu, ali i Nikodema Isusu.

¹⁸ Usp. Raymond E. BROWN, *The Gospel According to John I–XII. A New Translation with Introduction and Commentary*, New York, 1966., 135.

kao paradigmu za sve one koji će se ponovno roditi iz vode i Duha.¹⁹ Nikodem je također jedan od mnogih kojima Isus pristupa na poseban način. Nigdje drugdje u četirima evanđeljima, osim navedenih mjesta, ne spominje se susret s Nikodemom. Stoga smatramo da je Nikodem posebna osoba kojoj vrijedi posvetiti veću pozornost.

3.2. Nikodemova uloga

Riječ ἄνθρωπος (r. 1) povezuje se s izrazom ἐκ τῶν Φαρισαίων, dakle ne postoji samostalno, nego se povezuje s grupom farizeja.²⁰ Prijedlog ἐκ određuje Nikodema i definira ga kao osobu. Zatvara ga također u njegovo socijalno i religijsko podrijetlo. Vrlo je zanimljivo da će se taj isti prijedlog koristiti u govoru o novom rođenju odozgor ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος (r. 5). Nadalje, u Iv 7,45-52 saznajemo da je Nikodem član sinedrija. Čini se da će ta opaska biti vrlo važna jer se najveća rasprava odvijala među Židovima, osobito između farizeja, saduceja i Isusa.²¹ Pred članovima sinedrija Nikodem brani Isusa. Farizeji nisu pokazivali preveliku brigu za Hram. Prema tom, Nikodem sigurno ima drugu ulogu na tom mjestu kao Isusov zagovornik.²² To je zanimljivo, jer se taj isti Nikodem pojavljuje sljedeći put na Isusovu ukopu (usp. Iv 19,39) kao onaj koji je primio Isusov nauk o spasenju,²³ odnosno novom rođenju odozgor. Dokaz tomu je količina pomasti koju je donio na Isusov ukop. To indicira put Nikodemove vjere. Iako se riječ »vjera« ne pojavljuje u tom dijelu, ipak vidimo određen put i evoluciju Nikodemove vjere. Christian Grappe ocjenjuje Nikodemov lik pozitivno. Nikodem nije više tajni učenik, niti onaj koji dolazi Isusu potajno, po noći. On izlazi iz okrilja skrovitosti kako bi pokazao svoju vjeru u Isusa. Nije ga strah otići Pilatu i tražiti Isusovo tijelo (Iv 19,38). Količina mio-mirisa koju donosi ukazuje na Nikodemovo priznanje Isusa kao kralja, ali i kao Boga. Aroma podsjeća također na rajski vrt i početke stvaranja, osobito smirna i aloja.²⁴

¹⁹ Usp. Christine RENOARD, Le personnage de Nicodème comme figure de nouvelle naissance, u: *Études Théologiques et Religieuses*, 79 (2004.), 563.

²⁰ Usp. Thomas BRODIE, *The Gospel according to John*, New York, 1993., 197.

²¹ Usp. Piotr SZEFLER, Żydzi, u: Feliks GRYGLEWICZ (ur.), *Egzegeza Ewangelii św. Jana*, Lublin, 1992., 338–340.

²² Usp. Gordon D. FEE, *The New International Commentary on the New Testament*, Michigan, 1995., 186.

²³ Usp. William HENDRIKSEN, *New Testament Commentary*, Michigan, 1976., 130.

²⁴ Usp. Christian GRAPPE, Les nuits de Nikodème (Jn 3,1-21; 19,39) à la lumière de la symbolique baptismale et pascale du quatrième Évangile, u: *Revue d'Histoire et de Philosophie Religieuses*, 87 (2007), 272.

Ulogu i lik Nikodema možemo također tumačiti i kao simboličnu figuru svih Isusovih sugovornika.²⁵ Njegova uloga u tom trenutku, prema doslovnom tumačenju, ističe se po tome što, iako je po svojem pozivu bio Isusov protivnik, sada postaje otvoren za dijalog s Isusom.²⁶

3.3. Nikodem – ime

Nikodem je grčko ime: Νικόδημος ὄνομα αὐτῶ, hebrejski ekvivalent je Naqdimon (r. 1).²⁷ Njegovo ime u prijevodu znači »pobjeda naroda«. Njegovo grčko ime ne znači da je on grčkog podrijetla.²⁸ Teško je potvrditi povijesnost njegova lika, iako ima onih koji zastupaju to stajalište.²⁹ Mi se nećemo baviti Nikodemovom povijesnošću, nego ostajemo uz njegovo ime i njegovu ulogu u Četvrtom evanđelju, koja je ponuđena svakom čitatelju kao paradigma polaska za Isusom u vjeri.

Ime Νικόδημος sastoji se od dviju grčkih riječi: νικάω (pobijediti), kao i i δῆμος (puk).³⁰ Prema tome, Nikodemovo ime može označavati »pobjedu puka«. Rekli smo dosad to da Nikodem predstavlja farizeje – Židove, Izraelce, narod okupiran od Rimljana, koji se unatoč tomu uvijek osjećao slobodnim.³¹

U perspektivi Isusove otvorene antropologije i Nikodemovo ime ima svoju ulogu. Sastavljajući Isusovo ime i Nikodemovo ime dobivamo neprocjenjivu igru riječi. Suprotstavljanjem imena Nikodem imenu Isus (Νικόδημος ↔ Ἰησοῦς; נקדימון ↔ יהושע) dobivamo dva različita rezultata. Etimologija יְהוֹשֻׁעַ (Jehošua) prema Mt 1,21 znači: »Jahve je spasenje« što označava i pobjedu. Prema tome, možemo reći da nasuprot »ljudske pobjede« stoji »Božja pobjeda«.

3.4. Razlog Nikodemova dolaska Isusu

Čini se da Nikodem kao farizej, kao onaj koji proučava pisma, nije dobio sve odgovore. On dolazi Isusu noću (3,2). U Ivanovu evanđelju noć (νύξ) se spo-

²⁵ Usp. Anto POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije*, 123.

²⁶ Usp. Kazimierz ROMANIUK, *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu*, Poznań – Kraków, 1999., 435.

²⁷ Usp. Ben WITHERINGTON, *John's Wisdom. A Commentary on the Fourth Gospel*, Kentucky, 1992., 94.

²⁸ Usp. William HENDRIKSEN, *New Testament Commentary*, 130.

²⁹ Nikodem se pojavljuje isključivo u Četvrtom evanđelju. Međutim, postoje autori koji ističu njegovu povijesnost. To su među ostalima: William HENDRIKSEN, *New Testament Commentary*, 130 i Kazimierz ROMANIUK, *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu*, 435.

³⁰ Usp. Milivoj SIRONIĆ (ur.), *Grčko-hrvatski rječnik*, Zagreb, 2000., 93.

³¹ Usp. Arkadiusz KRASICKI, *Rođenje iz vode i Duha (usp. Iv 3,3-8) – egzegeza i učinci kod F. Porscha i F. Libermanna*, 73.

minje nekoliko puta: 9,4; 11, 9,10; 13,30; 19,39. U 9,4; 11,9,10; 13,30 uvijek ima simboličko značenje, često s negativnim prizvukom.³² No, s druge strane, noć je vrijeme kada se proučava Tora.³³ Nadalje, noć u ovom kontekstu vraća čitatelja na oslobođenje izraelskog naroda iz egipatskog ropstva (usp. Izl 13,21). Čini se da je to još jedno od ivanovskih mjesta kada autor koristi svoju tehniku dvostrukog značenja, isticanja mjesta i vremenskih značajki te radnje uz uporabu antiteza, kao što su: svjetlo – tama, život – smrt. Evanđelist se koristi dvama značenjima jednog izraza. Time ukazuje na dublji duhovni smisao.³⁴ Nikodem koji predstavlja »starog čovjeka«, odnosno onoga tko želi upoznati Istinu, jer je još uvijek u tami, dolazi na Svjetlo bez obzira na noć koja je samo kontekst susreta i početak ponovnog rođenja odozgor. Uzimajući u obzir sociološku i religijsku činjenicu, Nikodem je kao osoba predstavnik Židova – farizeja koji su bili opozicija Isusu i njegovu nauku (usp. Iv 5,16-18). Psihološki gledajući, nije čudo da se Nikodem bojao napada na svoju osobu jer je bio ugledan farizej (r. 1) i učitelj Izraela (r. 9).³⁵ Prema tomu, razlog Nikodemova odlaska u Ivanovoj perspektivi je posve jasan – želja za Istinom i svjetlom, izlazak iz tmina »staroga« i ulazak u novo, prema onome koji dolazi odozgor (r. 13), a koji se sada nalazi pred Nikodemom. Ta situacija čini kontekst »novog rođenja odozgor«.

3.5. *Novo rođenje odozgor (3,3-12)*

3.5.1. *Rođenje ponovno ili odozgor*

Nikodem nosi u svojem srcu pitanje o spasenju. To se vidi iz perspektivi cjelovita Isusova govora u retku 3,24. Isus dobro pozna što se skriva u ljudskom srcu (Iv 2,24) zato daje odgovor na Nikodemov dolazak. Zapravo Nikodem ne postavlja na početku dijaloga nikakva pitanja osim uljudnog početka razgovora (3,2) s kojim ulazi u dijalog s Isusom. Međutim, od 3. retka Isus biva taj koji preuzima glavnu ulogu u dijalogu, a Nikodem strpljivo sluša i postavlja pitanja.

Dijalog počinje zagonetnom izrekom: ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μὴ τις γεννηθῆ ἄνωθεν, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. Isti uvod i istu tematiku prepoznajemo i u retku 5: ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μὴ τις γεννηθῆ ἐξ ὕδατος καὶ

³² Usp. *Isto*, 75.

³³ Usp. Rudolf SCHNACKENBURG, *Das Johannesevangelium*, I, Freiburg – Basel – Wien, 1965., 380.

³⁴ Usp. Michał BEDNARZ, *Pisma św. Jana*, Tarnów, 1994., 54.

³⁵ Usp. Augustin PELANOWSKI, *Zranione światło. Komentarze do Ewangelii św. Jana*, Paganini, 2013., 75.

πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. Moguće da se redaktor koristio zajedničkim dokumentom i zbog toga se događa ponavljanje redaka. Međutim, te retke povezuje ista tematika koja se proteže sve do 8. retka.³⁶

Izraz ἄνωθεν (r. 3) na grčkom može značiti: 1. odozgor; 2. od početka; 3. opet (ponovno, novo). Sve mogućnosti prijevoda prethodno smo predstavili. Koptski, latinski i sirijski prijevodi rabe najčešće značenje »novo« ili »ponovno«, što potvrđuju Justin (*Apol.* 61,4), Tertulijan (*De bapt.* XIII), Klement Aleksandrijski (*Protrept.* IX, 82), Augustin i Jeronim. Značenjem »odozgor«, tj. od Boga, radije su se koristili grčki oci Origen, Ćiril Aleksandrijski i Ivan Zlatousti.³⁷ Izrazi »ponovno (nanovo)« i »odozgor« povezani su ivanovskom tehnikom nesporazuma i dualizma,³⁸ što je isključivo moguće u grčkom jeziku.³⁹ Neki egzegeti su neodlučni, a drugi vjeruju u namjernu dvosmislenost.⁴⁰ Dakako, izričaji »ponovno (nanovo)« i »odozgor« izražavaju istinit smisao, stoga je moguće prihvatiti da u izvorniku riječ ἄνωθεν nosi oba značenja.⁴¹

Isus jednom rečenicom ruši Nikodemovo znanje i sve što je on predstavljao i što je zastupao te postavlja zahtjev u rr. 3 i 5 da se čovjek i farizej preobrazi i iznova oblikuje na sasvim nov način. Židovima je bila poznata ideja novog rođenja kao preporoda Izraela.⁴² No, sada redaktor susreta između Isusa i Nikodema uvodi tehniku nesporazuma. »Nikodem na početku rasprave daje povod za razgovor najdoslovnijim shvaćanjem spomenute riječi: za preporod kakav Isus traži čovjek bi morao iznova ući u utrobu svoje majke. Ta se izreka ponavlja u r. 5, ali je izvršitelj preporoda Duh.«⁴³ Svoje nerazumijevanje nove situacije Nikodem izražava u r. 4: »Kako se čovjek može roditi kad je star? Zar može po drugi put ući u utrobu majke svoje i roditi se?« Taj redak, a još više Nikodemovo neshvaćanje, postaje polaznom točkom u odgovoru na pitanje kako se događa »novo rođenje odozgor«.

³⁶ Usp. George R. BEASLEY-MURRAY, *John. Word Biblical Commentary*, (XXXVI), Waco, 1987, 47.

³⁷ Citirano prema: Rudolf SCNACKENBURG, *Das Johannesevangelium*, 381.

³⁸ Usp. Jürgen BECKER, *Das Evangelium nach Johannes*, Gütersloh – Würzburg, 1991, 134–136.

³⁹ Usp. Raymond E. BROWN, *The Gospel According to John I–XII. A New Translation with Introduction and Commentary*, 130.

⁴⁰ Usp. Charles K. BARRETT, *The Gospel According to st. John. An Introduction with Commentary and Notes*, Philadelphia, 1978., 206–207.

⁴¹ Usp. Leon MORRIS, *Evandjelje po Ivanu*, Daruvar, 1997., 189.

⁴² Usp. Charles K. BARRETT, *The Gospel According to st. John. An Introduction with Commentary and Notes*, 206.

⁴³ PHEME PERKINS, *Evandjelje po Ivanu*, u: Daniel J. Harrington, *Komentar evandjelja i Djela apostolskih*, Sarajevo, 1997., 557–558.

Udio u spasenjskim dobrima o kojima razgovara Isus s Nikodemom znakovito je gledanje (r. 3 ἰδεῖν) i ulazak (r. 5 εἰσελθεῖν) u Božje kraljevstvo. Nikodemovo *novo rođenje odozgor* počinje sada i nastavlja se kroz hod u vjeri (usp. r. 16) na sceni Četvrtog evanđelja. Nikodem je kao i svaki Židov, a osobito farizej, smatrao nužnim ispunjavanje Zakona kao garancije spasenja. Međutim, Isus mu otkriva sasvim novu dimenziju načina ulaska u Božje kraljevstvo.⁴⁴ Novo rođenje odozgor, čija se ideja razvijala u židovskoj religiji te uopće nije morala biti nepoznata Nikodemu, unutarnji je dar Božje milosti.⁴⁵ No, značenje gledanja i ulaska u kraljevstvo o kojem govori Isus ne povezuje se s ljudskim mogućnostima. Ono je ponuđeno čovjeku kao sasvim nova dimenzija koja prekoračuje znanje najboljeg čovjeka i učitelja u Izraelu. To može samo novi čovjek.

Prema dosad rečenom možemo zaključiti da se nesporazum događa na više razina, a ne samo na razini γεννηθῆ ἄνωθεν. Samo novi čovjek, bez obzira na svoju narodnu pripadnost i religiju, onaj koji je rođen odozgor, može gledati Božje kraljevstvo. O tome je često Isus govorio svojim učenicima kada ih je pozivao na promjenu srca i na vjeru.

3.5.2. Rođenje iz vode i Duha

Izgleda da se Nikodem potpuno izgubio i ne može više pratiti Isusa doli predati se vodstvu Božje milosti koju potiče vjera. Kako, dakle, primiti dar novoga rođenja odozgor?

On se događa ponajprije ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος to znači iz vode i Duha. To je Božja intervencija odozgor. »Novo rođenje može se nazvati i ponovno začće. Također smo vidjeli da je hebrejski מַיִם ženskog roda. Prema tome, čini nam se, ne postoji zapreka reći da Duh Sveti poput majke rađa svakog novog čovjeka.«⁴⁶ Isus daje odgovor na Nikodemovo pitanje i pokazuje na dva čimbenika koji stvaraju to novo rođenje: voda i Duh. Prema tome, novo rođenje odozgor daje novu kvalitetu. Čovjek po vodi i Duhu postaje čovjek Duha. To je novo rođenje ne samo zbog toga što se ne zbiva po ženi nego ono dobiva novu dimenziju Duha.⁴⁷

⁴⁴ Usp. Kazimierz ROMANIUK, *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu*, 436.

⁴⁵ Usp. Józef HOMERSKI, *Królestwo Boże w nauczaniu Jezusa*, u: *Rocznik Teologiczny Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, 62 (1995.), 64.

⁴⁶ Arkadiusz KRASIŃSKI, *Rođenje iz vode i Duha (usp. Iv 3,3-8) – egzegeza i učinci kod F. Porscha i F. Libermann*, 88.

⁴⁷ Usp. Samuel M. NGEWA, *The Gospel of John*, Nairobi, 2003., 54.

Kao što smo primijetili u literarnoj analizi, u čitavoj je perikopi Iv 3,5 najspornije mjesto. Problem nastaje zbog navodno naknadnih umetaka ἐξ ὕδατος koje je prema nekim stručnjacima naknadno umetnuto zbog sakramentalne interpretacije ili pak potreba evanđeoskoga teksta.⁴⁸ Drugi opet tvrde da je na tom mjestu riječ o sakramentu krštenja. Upravo po tom sakramentu krštenik postaje novi čovjek, odnosno on je rođen ponovno, odozgor. Evanđelist Ivan ne piše direktno o ustanovljenju sakramenata i to je razlog sumnjama i različitim stajalištima. Neki egzegeti izravno tvrde da u Četvrtom evanđelju nema tragova o sakramentalnom nauku.⁴⁹ Rudolf Bultmann postavio je vrlo radikalnu tezu. Zaključio je da je evanđelist protivnik sakramenata.⁵⁰ On razdjeljuje vjeru i povijest. Stoga u njegovoj interpretaciji nema mjesta za sakramente.⁵¹ Mi se više priklanjamo krsnoj interpretaciji tog odlomka.

Novo rođenje odozgor događa se iz vode i Duha. Redak 5 čini se zapravo središnjim u istraživanoj perikopi. Ovdje se otkriva ono najvažnije. Voda simbolizira čišćenje (usp. Iv 2,6), ali i Ivanovo krštenje (Iv 3,22-24).⁵² »Isusove bi riječi u ovom, dakle, slučaju značile da Nikodem treba ući u sve ono što 'voda' simbolizira, konkretno u pokajanje i tomu slično, i da, isto tako, treba ući i u ono iskustvo koje se objedinjuje izrazom 'rodi iz vode i Duha', konkretno u posvemašnje novi božanski život koji će mu Isus usaditi.«⁵³ Piotr R. Gryziec u izrazu *iz vode i Duha* vidi sintagmu. Riječ je o jednoj ideji izraženoj u dvama pojmovima. To je stilska figura koja se zove *hendiadys*. Poveznica καὶ dosta se često pojavljuje upravo u toj funkciji. Osim toga prijedlog ἐκ odnosi se na dva pojma. Stoga u sljedećim redcima Isus govori isključivo o Duhu.⁵⁴ Dakako, voda i Duh ostaju međusobno vrlo usko povezani, ali različiti. Osim toga, sumnja u to da se taj redak referira na krštenje ipak se ublažava zbog daljnjeg konteksta

⁴⁸ Usp. Feliks GRYGLEWICZ, *Jeżusowe przemówienia w czwartej Ewangelii*, Kraków, 1986., 35. Optužba je u tome što se smatra da je Ivan ili pak neki od njegovih učenika naknadno dopisao ἐξ ὕδατος. Tako se tvrdi da je Isusov logion kateheza ili pak homilija potpuno posložena od strane Ivana ili pak ivanovskog kruga.

⁴⁹ Usp. Michał BEDNARZ, *Pisma św. Jana*, 110. Međutim, ne postoji ni opis o ustanovljenju euharistije, nego autor naglašava objaviteljsku riječ i vjeru.

⁵⁰ Usp. Rudolf BULTMANN, *Das Evangelium nach Johannes*, Göttingen, 171962., 98, 161.

⁵¹ Usp. Maurizio COSTA, Nota sul simbolismo sacramentale nel IV vangelo, u: *Rivista biblica*, 13 (1965.), 244–246. Navedeno prema: Albin ŠKRINJAR, *Teologija sv. Ivana*, Zagreb, 1975., 302.

⁵² Vrijedi opis Ivanova krštenja iz Četvrtog evanđelja usporediti s opisom sinoptičkih evanđelja (npr. Mk 1,4). Tu je Ivanovo krštenje izuzetan poziv na obraćenje. U kompoziciji cijelog 3. poglavlja mjesto Iv 3,5 dobiva značenje krštenja, kao moguće interpretacije, sasvim novu duhovnu dimenziju.

⁵³ Leon MORRIS, *Evanđelje po Ivanu*, 191.

⁵⁴ Usp. Piotr Roman GRYZIEC, *Spotkania przy studni. Rozważania o teologii ewangelii według św. Jana*, Kraków, 1999., 78.

Iv 3,22 iz kojeg vidimo da je i sam Isus krstio. Nadalje, djelovanje vode i Duha dobiva svoju snagu u njegovu »času« i objavljuje se u krvi i vodi, koje su potekle iz njegova probodena boka na križu (usp. Iv 19,34).⁵⁵ Govoreći o poveznici između vode i Duha, vrijedi spomenuti također i Krstiteljevo proročanstvo da će Mesija krstiti Duhom Svetim (usp. Iv 1,33). Slično prenosi i sinoptički zapis (usp. Mt 3,11; Mk 1,8; Lk 3,16; Dj 1,5; 11,16; 19,1-7). Voda je, čini se, instrument Duha.⁵⁶ Duh Sveti je uvijek glavni uzrok i motiv novog rođenja odozgor.⁵⁷ Stoga Duh Sveti po Kristovoj žrtvi čini transformaciju u čovjeku, stvara novu antropologiju. Nikodem se nalazi u novoj perspektivi Kristove eshatologije »sada, ali ne još«. To je njegov odlučujući trenutak – opredijeliti se za Isusovo spasenjsko djelo. Ta je scena ujedno i izričaj vjere Crkve u spasenjsku snagu Isusove smrti i uskrsnuća.⁵⁸ Upravo to nudi Isus Nikodemu. Naime, život vječni u Božjem kraljevstvu, a dijalog u okviru noćnog susreta postaje izazovno uporište u početnoj fazi Nikodemove vjere. Isusov zahtjev je, čini se, za Nikodema vrlo radikalan. Prije svega farizeji su odbacivali Ivanovo krštenje (usp. Lk 7, 30), a i Isusu su se suprotstavljali. Za Nikodema je to bio veliki iskorak na putu vjere i primanja nauka o spasenju.⁵⁹

3.5.3. Tijelo – duh i Duh

Redak 6 otkriva napetost između duha i tijela: Što je od tijela rođeno, tijelo je; i što je od Duha rođeno, duh je. τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστίν, καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος πνεῦμα ἐστίν.

Za razliku od vode, riječ πνεῦμα biva protumačena u nastavku, i to tako da se evanđelist služi dualizmom, opisujući suprotnost između rođenja po tijelu (σὰρξ) i rođenja po Duhu. Prvo rođenje je ono, što je Nikodem dobro shvatio, od majke. To je tjelesno rođenje koje u sebi nosi ljudskog duha. Drugo rođenje je duhovno jer dolazi od Duha Svetog.⁶⁰ Rudolf Schnackenburg tvrdi da čovjekova nesposobnost ulaska u kraljevstvo Božje potječe iz različite naravi dvaju prostora postojanja, σὰρξ i πνεῦμα. Čovjek ima svoj zemaljski svijet (σὰρξ),

⁵⁵ Usp. Darko TEPERT, *Glagol vjerovati* u Iv 3,1-21, 167.

⁵⁶ Usp. John E. MORGAN-WYNNE, *References to Baptism in the Fourth Gospel*, 116–35, u: Alan R. CROSS (ur.), *Baptism, the New Testament and the Church. Historical and Contemporary Studies in Honour of R. E. O. WHITE*, Sheffield, 1999., 121–126; Ignace de la POTTERIE, *Naître de l'eau et naître de l'Esprit*, u: *Sciences Ecclésiastiques*, 14 (1962.), 419.

⁵⁷ Usp. Feliks GRYGLEWICZ, *Jezusowe przemówienia w czwartej Ewangelii*, 23.

⁵⁸ Usp. George R. BEASLEY-MURRAY, *John. Word Biblical Commentary*, 47.

⁵⁹ Usp. Leon MORRIS, *Evanđelje po Ivanu*, 191.

⁶⁰ Usp. Darko TEPERT, *Glagol vjerovati* u Iv 3,1-21, 167.

a nebesko-božanski svijet (πνεῦμα) mu je nedokučiv. Podrijetlo određuje narav. Dokaz tome je čest način izražavanja εἶναι ἐκ, koji izražava oboje, podrijetlo i narav. Onaj koji je nastao od mesa, nije ništa drugo nego »meso«, a samo onaj koji je od duha, po svojoj prirodi je »duh« te može baštiniti božanski svijet. Čovjek začet od »mesa« mora biti i začet »od gore« (Iv 3,7). Na to je u Iv 1,13 autor evanđelja pripremio čitatelja, gdje je ljudsko začecje suprotstavljeno »začecu od Boga«. ⁶¹ Prema tome, novo rođenje odozgor potpuni je prijelaz iz područja tijela, zemaljskog života, u područje Duha, koje se otvara pred čovjekom koji želi surađivati s Božjom milošću. »To nije unutarljudski (platonski) dualizam tjelesno-osjetilne i duševno-duhovne sfere čovjeka, već opreka ljudsko-stvaralačkog, zemaljsko-prolaznog postojanja i apsolutne, duhovne, neuništive Božje životne moći. Σάρξ u tome smislu čovjeku ne može pomoći u potrazi za istinskim, vječnim životom; to može samo božanska πνεῦμα (6,63).« ⁶²

Nikodem, čini se, još uvijek gleda tjelesno, na što ukazuje r. 7: »Ne čudi se što ti rekoh: Treba da se rodite nanovo, odozgor.« A onda r. 9b »Kako se to može zbiti?« Pitanja Isusova sugovornika čine se kao vrlo nerazumna pitanja. On pita poput djeteta. Može se činiti kao određeno podcjenjivanje. ⁶³ Nikodem sam to ne može shvatiti. On mora zaroniti u misterij Isusove muke, smrti i uskrsnuća. Ne vidi ono što su mogli vidjeti i živjeti prvi kršćani u Ivanovoj zajednici. Oni su osjećali povezanost između Duha, utjelovljenja i Kristove proslave. ⁶⁴ Upravo to Novo rođenje odozgor po Duhu, za razliku od rođenja po tijelu, omogućava ulazak u Božje kraljevstvo, koje je duhovne naravi.

Uobičajeno tumačenje izraza πνεῦμα, (hebr. רוח) u r. 8 ukazuje do njegov dvostruki interpretacijski smisao. Τὸ πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει· οὕτως ἐστὶν πᾶς ὁ γεννημένος ἐκ τοῦ πνεύματος. Kao što primjećuje Leon Morris, »tumačenje tog retka komplicira višeznačnost riječi koja je dosada svugdje u ovom poglavlju prevedena izrazom Duh« ⁶⁵. Tako se πνεῦμα prevodi i kao Duh (duh) i kao vjetar. To je još jedno mjesto gdje se autor evanđelja koristi dvostrukim smislom jedne riječi. Moguće je da je i ta rečenica za Nikodema postala zbunjujućom. Zato rođenje *iz vode i*

⁶¹ Usp. Rudolf SCHNACKENBURG, *Das Johannesevangelium*, 385.

⁶² »Das ist kein innermenschlicher (platonischer) Dualismus vom körperlich-sinnlicher und seelisch-geistiger Sphäre des Menschen, sondern der Gegensatz der menschlich-geschöpflichen, irdisch-vergänglichen Existenz und der absoluten, geistigen, unzerstörbaren Lebensmacht Gottes. Die sarx in diesem Sünde ist unfähig und untauglich, dem Menschen zu seinem wahren, eigentlichen ewigen Leben zu verhelfen; das vermag nur das göttliche πνεῦμα (6,63), *Isto*, 385

⁶³ Usp. Lech STACHOWIAK, *Ewangelia według św. Jana*, 161.

⁶⁴ Usp. Kazimierz ROMANIUK, *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu*, 435.

⁶⁵ Leon MORRIS, *Evanđelje po Ivanu*, 193.

Duha, a prije svega djelovanje Duha Svetoga, tumači slikom vjetra. Prema tome, riječ je o nadnaravnome. Rudolf Schnackenburg objašnjava da se taj nadnaravni proces može protumačiti jedino naravnim prirodniim zahvatom. »I vjetar također ostaje prema svom podrijetlu i cilju tajanstven, no ipak je uočljiva stvarnost u njegovu šumu i djelovanju. Pojedinačne crte: sloboda i kretanje puhanja, prepoznavanje pomoću sluha, podrijetlo i cilj ne smiju se tumačiti na svoj način; dapače ὅπου θέλει, postaje dio πόθεν i ποῦ, razvija se i razjašnjava. U pozitivnom smislu to znači: Vjetar puše prema vlastitoj moći i zakonu. Tako je i sa začetima 'od Duha': Podrijetlo i cilj moći koje su od Boga dane te priroda i način procesa su božansko tajnoviti, no te su moći prisutne, Božji Duh je u njemu. Tako je on prepoznatljiv i u svojem djelovanju, koje izaziva u čovjeku.«⁶⁶

U rr. 9-10 vidi se i dalje Nikodemovo neshvaćanje. Čini se da je jako zbunjnjen Isusovim usporedbama i potpuno novim znanjem. On to ne zna iako je učitelj u Izraelu. S druge strane, kao pravedan farizej i učitelj morao bi znati da nijedan čovjek nije kadar doći Bogu oslanjajući se na vlastitu snagu i pravednost.⁶⁷ Zar bi Isus ismijavao Nikodema? Možda je više riječ o kritici starozavjetnog poimanja funkcije učitelja? To je dobro pitanje, osobito u kontekstu Isusove otvorene antropologije, na koje ćemo uskoro dati odgovor.

Odlomak završava Isusovom konstatacijom u r. 11. »Zaista, zaista, kažem ti: govorimo što znamo, svjedočimo za ono što vidjesmo, ali svjedočanstva našega ne preimate.«

Prijelaz iz jednine u množinu ukazuje na još jednu poteškoću. Moguće je da su to Isusove riječi kojima se priklanja i evanđelist Ivan zajedno sa svojom zajednicom ili jednostavno još jedna ivanovska tehnika.⁶⁸ Stoga se moramo zaustaviti na r. 12: »Ako vam rekoh zemaljsko pa ne vjerujete, kako ćete vjerovati kad vam budem govorio nebesko?« Isus sada ponovo govori u prvom licu jednine. Time usmjerava pažnju svojeg slušatelja na vlastitu aktivnost. Isus tumači Nikodemu još jednom da se novo rođenje odozgor događa po vjeri već

⁶⁶ Rudolf SCHNACKENBURG, *Das Johannesevangelium*, 387: »Auch der Wind bleibt nach seinem Ursprung und Ziel geheimnisvoll und ist doch eine Realität, in seinem Rauschen (seiner 'Stimme') vernehmbar, am seine Wirkung erkennbar. Die einzelnen Züge: die Freiheit und Freizügigkeit des Wehens, das Wahrnehmen durch das Gehör, Ursprung und Ziel darf man nicht für sich deuten; vielmehr wird das ὅπου θέλει dann in dem πόθεν und ποῦ aufgenommen, entfaltet und verdeutlicht. Positiv heisst das: Der Wind weht in eigener Mächtigkeit, nach eigenem Gesetz. So verhält es sich auch mit dem Geistgezeugten: Herkunft und Ziel der ihm verliehenen Gotteskräfte, Wesen und Art des Vorgangs sind göttlich-geheimnisvoll; aber diese Kräfte sind da, der Göttliche Geist wirkt in ihm.«

⁶⁷ Usp. Leon MORRIS, *Evanđelje po Ivanu*, 193.

⁶⁸ Usp. Lech STACHOWIAK, *Ewangelia według św. Jana*, 163.

sada na zemlji. Već sada se ulazi u Božje kraljevstvo. Naravno, ako netko ne može povjerovati u jednostavne, zemaljske stvari, izrečene ljudskim jezikom, kako će povjerovati u nebeske koje nadilaze područje tijela?⁶⁹

Svaki čitatelj i slušatelj tih nekoliko redaka koje opisuju susret s Nikodemom može imati različite osjećaje. Pomalo zbunjuje tehnika nesporazuma kojom se tako rado koristi četvrti evanđelist. Kakav je Isus prema Nikodemu? Nazire li se tu Isusova otvorena antropologija?

4. Isusova otvorena antropologija i Nikodem

Prema povijesti učinaka u perikopi koja govori o novom rođenju odozgor istaknuli smo lik Nikodema koji dolazi Isusu noću. Također, prema načelima Isusove otvorene antropologije razmotrit ćemo stav Učitelja iz Nazareta prema učitelju u Izraelu.

Već prva napomena autora Četvrtog evanđelja postaje vrlo važna jer skreće pozornost na Nikodemovo podrijetlo ἄνθρωπος – čovjek. Čini nam se da je moguća poveznica mjesta 3,1 s Knjigom Postanka 1,26 odnosno s cijelim opisom stvaranja čovjeka.

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדֹמוֹתֵינוּ וַיְרִדוּ בְדָגְת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְבְהֵמָה וּבְכָל-הָאָרֶץ
וּבְכָל-הַרְמֵשׁ הָרֹמֵשׁ עַל-הָאָרֶץ:

U Post 2,7 čitamo da Bog udahnuje svoj duh u čovjekove nosnice נְשָׁמָה. Prema tome, može se razlučiti kozmološko i antropološko značenje tih redaka. Duh Božji, *Ruah Jahve*, snaga je koja dolazi od Boga.⁷¹ Tu se Bog-Jahve obraća čovjeku Adamu. Izražava svoju zabrinutost. Čovjek je stvoren na sliku Božju i zato Bog želi komunicirati s njim. U početku dogodilo se tjelesno rođenje. Sada Nikodem, koji dolazi Isusu, ulazi u proces sasvim novog stvaranja koje ponovno Bog inicira – odozgor. Isus u svojoj otvorenosti želi ponuditi Nikodemu-čovjeku upravo sve – samoga sebe i time mu darovati spasenje. To je izraz Isusove zabrinutosti za Nikodema.

Nadalje, Nikodem je predstavnik Židova, ugledni farizej (r. 1). Poznati su bili sukobi između farizeja i Isusa već u sinoptičkim evanđeljima (usp. Mt 21,23-27; Mk 11,27-33; Lk 20,1-8). Međutim, Isus nikada nije odbio primiti farizeje. Dapače, uvijek je prihvaćao njihove pozive, premda nisu bili iskreni (usp. Lk 7,36-50). To je još jedan izraz Isusove otvorene antropologije u Ivanovu evan-

⁶⁹ Usp. Leon MORRIS, *Evanđelje po Ivanu*, 194.

⁷⁰ Hebrejski tekst vidi u: *BibleWorks* 6.

⁷¹ Usp. Nela V. GAŠPAR, *Teološki govor o Duhu Božjem*, Zagreb, 2012., 17.

đelju. »Za razliku od drugih židovski sljedbi 'čistih' i 'pravednih' Isus se jednostavno druži s grešnicima i carinicima (Mt 9,9-13). On nikoga ne odbacuje nego izlazi prema ljudima bez obzira kakvi bili. To ukazuje na široku teološku i antropološku podlogu: Božje stvoriteljsko djelo u kojem se nalaze svi ljudi bez obzira kakvi bili.«⁷²

Upravo u tom kontekstu Isus prima Nikodema noću (r. 2). Isus se želi susresti s Nikodemom kako bi ga oslobodio straha. Oduzima sebi svoje vrijeme i daruje sebe drugomu. Sve kako bi pomogao čovjeku.⁷³ Liječenje bolesnika i opraštanje grijeha su prepoznatljive značajke Isusove otvorene antropologije.⁷⁴ Možda se i Mojsije, koji predvodi izraelski narod noću kroz Crveno more, može na neki način usporediti s Isusom koji noću razgovara s Nikodemom. Upravo u noći Isus želi prevesti Nikodema kroz more⁷⁵ njegova straha i farizejstva. On ga želi uvesti u novo rođenje odozgor.

Kao što smo primijetili u egzegezi i govoru o novom rođenju odozgor, ivanovska tehnika nesporazuma i ironije pomalo komplicira sagledavanje Isusova odnosa prema Nikodemu.⁷⁶ Međutim, nije to napad na Nikodema ni Isusovo arogantno ponašanje jer prethodni redci pokazuju ipak drukčiju atmosferu tog susreta. Osim toga Isus se nikad nije otresao na onoga tko mu je došao iskrena srca jer on dobro zna što se skriva u ljudskom srcu (usp. Iv 2,24).

Središnja točka susreta Isusa s Nikodemom je dar novog rođenja odozgor kao uvjet ulaska u Božje kraljevstvo (usp. Iv 3,3,5). Novo rođenje pretpostavlja novu duhovnu dimenziju koja nastaje djelovanjem Duha Svetog po Isusovoj smrti i uskrsnuću. Upravo taj dar Isus nudi Nikodemu. On ga može primiti jedino u vjeri (usp. Iv 3,16). »Bog želi da se svi ljudi spase i dođu do spoznanja istine« (1 Tim 2,4). Tako i Nikodem prima ponudu spasenja.

Ne smijemo isključivo promatrati Nikodema kao pojedinu osobu. Uporaba drugog lica množine »vi« (r. 11) moguće uključuje i druge ljude.⁷⁷ Prema tome, Nikodem u susretu s Isusom silazi sa scene i kao takav postaje paradigmom svakog čovjeka – čitatelja, koji traga za spasenjem i Božjim kraljevstvom. Njegov lik možemo promatrati više kao simbol nego kao povijesni lik. U ovom susretu glavnu ulogu ima Isus i njegov nauk. Sve drugo stavlja se u drugi plan. Isus u svojoj otvorenoj antropologiji prima svakoga tko se još nije

⁷² Božo LUJIĆ, *Isusova otvorena antropologija*, 8.

⁷³ Usp. Maria SZAMOT, *Chcę widzieć Jezusa*, Poznań, 2018., 57.

⁷⁴ Usp. Božo LUJIĆ, *Isusova otvorena antropologija*, 430–434.

⁷⁵ Usp. Arkadiusz KRASICKI, *Rođenje iz vode i Duha (usp. Iv 3,3-8) – egzegeza i učinci kod F. Porscha i F. Libermann*, 65, 76.

⁷⁶ Usp. Kazimierz ROMANIUK, *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu*, 437.

⁷⁷ Usp. Leon MORRIS, *Evandjelje po Ivanu*, 195.

rodio odozgor kao i onoga tko se već rodio ponovno odozgor. Isusova otvorena antropologija usmjerena je prema drugom čovjeku prema načelu ljubavi s kojom Isus navješćuje Božje kraljevstvo. Tako Isus postaje svima blizak jer je upravo Emanuel.

Zaključak

Novo rođenje odozgor, premda se na prvi pogled čini dosta kompliciranim teološkim pojmom i to bez obzira na inačice u biblijskom tekstu, primljeno i shvaćeno na putu vjere postaje stvarnost koja je shvatljiva već sada na zemlji. Tu stvarnost treba proživjeti kako bi se ušlo u Božje kraljevstvo. Čovjek ne može sam. Potreban mu je Duh Sveti i voda (usp. Iv 3,5). Te dvije zasebne stvarnosti, povezane Isusovim djelom otkupljenja, imaju učinak novog rođenja. Učinak Duha stvara novu dimenziju u čovjeku. Iako živi na zemlji kao tjelesno biće, već po Duhu ulazi u nevidljivo Božje kraljevstvo.

Priklonili smo se krsnoj interpretaciji tog odlomka. Stoga se svaki onaj koji prima krštenje i koji nastavlja hod u vjeri rađa nanovo odozgor. Izraz *ἀνωθεν* ima dva značenja: »ponovo (novo)« i »odozgo«. To je namjerna ivanovska tehnika nesporazuma kao posebnost Četvrtog evanđelja. Iako neki krivo interpretiraju dvosmislenost ivanovskih izraza uopće, nemamo razloga misliti da je Isus bio ljut na Nikodema. Stoga je važan zaključak da je od početka do kraja susreta vidljiva Isusova otvorena antropologija sa svojim značajkama: ljubav prema drugome, navještaj Božjeg kraljevstva, liječenje slabih i nemoćnih, shvaćanje potreba drugih. Upravo takav je Isus prema Nikodemu. On je blizak. Isusova otvorena antropologija postaje pozivom svakom tko traga za Istinom, a susret Isusa s Nikodemom možemo nazvati i krsnom katehezom.

Abstract

**THE NEW BIRTH FROM ABOVE (JN 3:1-12) IN THE CONTEXT OF
JESUS'S OPEN ANTHROPOLOGY**

Arkadiusz KRASICKI

University of Zadar, Department of Religious Sciences
Franje Tuđmana 24i, HR – 23 000 Zadar
akrasicki@unizd.hr

The term »new birth« in Jn 3:5 is often used in the Biblical theology and is an object of exegetical-hermeneutical research. In the context of Jesus's open anthropology, the »new birth from above« becomes an even more obvious sign of supernatural Divine intervention in the life of not only Nicodemus, but of every human being. In the encounter of Jesus and Nicodemus Jesus explains to Nicodemus – a human being and a pharisee – the way of salvation that demands his faith. Many interpreters of that passage see the sacrament of baptism in the workings of the Holy Spirit and in »being born from water«. Although the Gospel writer makes use of the technic of misunderstanding and interruption of dialogical communication within the composition, Jesus approaches the representative of his religious opponents with love and proclaims to him the way to the Kingdom of God in which one enters in a new way – by grace from above.

Keywords: *Jesus, Nicodemus, »new birth from above«, faith, baptism, Spirit.*